

मुंबई दिवाणी अपिलीय अधिकारक्षेत्रात न्यायनिवाड्याच्या उच्च न्यायालयात

लवाद अपील क्रमांक ४७/२०१३

लवाद अपील क्रमांक ४८/२०१३

लवाद अपील क्रमांक ४९/२०१३

राजस्थान राज्य सहकारी तेल बियाणे उत्पादक ... अपीलकर्ता
फेडरेशन लि. (तिलक संघ)

विरुद्ध

बी.जी. शिर्के कन्स्ट्रक्शन टेक्नॉलॉजी प्रा. ... प्रतिसादकर्ते
लि. आणि अन्य

अपीलकर्त्याच्या वतीने श्री. राजीव नरुला यांच्या सोबत श्री. तरंग जगतियानी,
थांगियानी, नरुला अँड श्री. असोसिएट्स. तर्फे

श्री। प्रतिवादी क्रमांक १ साठी श्री सुकंद कुलकर्णी.

श्रीमती अर्चिता घरत ए/डब्ल्यू प्रभाकर एम. जाधव ए.आर.ए./४७/२०१३ मधील
प्रतिवादी क्र. २ साठी.

एआरए / ४८ / २०१३ आणि एआरए / ४९ / २०१३ मध्ये प्रतिवादी क्रमांक २ साठी
श्री. प्रभाकर एम. जाधव.

कोरम : सोमशेखर सुंदरसन, जे.

राखीव : ११ मार्च २०२५

जाहिर : नोव्हेंबर ३, २०२५

निवाडा:

संदर्भ आणि तथ्यात्मक पार्श्वभूमी:

१. लवाद आणि समेट कायदा, १९९६ ("कायदा") च्या कलम ३७ अंतर्गत लवाद आणि समेट कायदा १९९६ ("कायदा") अंतर्गत तीन स्वतंत्र लवाद निवाड्यांमध्ये तीन सदस्यीय लवाद न्यायाधिकरणाने मंजूर केलेल्या लवादाच्या निर्णयाला आव्हान देणार् या आदेशाला आव्हान देणारी अपील दाखल केली आहे, ज्यात सर्व मुद्दे समान आहेत.

२. थोडक्यात, अपीलकर्ता, राजस्थान स्टेट को-ऑप ऑइल सीड ग्रोअर्स फेडरेशन लिमिटेड ("तिलम संघ") तीन वेगवेगळ्या ठिकाणी मोहरीच्या बियाण्यांची साठवण आणि प्रक्रियेसाठी सायलो स्थापित करण्याची इच्छा होती - मेर्टा सिटी (नागौर जिल्हा) येथे दररोज १०० टन सुविधा; गंगापूर शहरात (सवाईमाधोपूर जिल्हा) दररोज ५० टन सुविधा; आणि राजस्थान राज्यातील श्री गंगानगर (गंगानगर जिल्हा) येथे दररोज १०० टनांची सुविधा उपलब्ध करून देण्यात आली आहे. या दिशेने, तिलम संघाने नॅशनल हेवी इंजिनिअरिंग को-ऑपरेटिव्ह लिमिटेड ("एनएचईसी") ला प्रकल्प व्यवस्थापन सल्लागार ("पीएमसी") म्हणून नियुक्त केले, ज्याने शिके स्ट्रक्चरल्स प्रायव्हेट लिमिटेड

("शिके") ला वरील प्रत्येक प्रकल्पात समाविष्ट असलेली कामे पार पाडण्यासाठी नियुक्त केले. शिके यांचे नाव नंतर बदलण्यात आले.

३. काम पूर्ण झाले आणि देय दावे केले गेले. शिके यांनी दिवाणी खटले दाखल केले. एनएचईसीने कायद्याच्या कलम ८ अंतर्गत अर्ज दाखल केले आहेत जे सूचित करतात की हे वाद लवाद कराराचा विषय आहेत. त्यांना परवानगी देण्यात आली आणि प्रत्येक प्रकरणात लवाद न्यायाधिकरण स्थापन करण्यात आले आणि लवादाचे निकाल मंजूर झाले.

४. पक्षांच्या विद्वान वकिलांनी २०१३ च्या अपील क्रमांक ४७ ला प्रातिनिधिक आघाडीचे प्रकरण म्हणून घेण्यास सहमती दर्शविली आहे, हे दर्शविते की त्या अपीलमधील मुद्द्यांचा निर्णय सर्व अपीलांवर अयोग्य ठरेल. पक्षांच्या संमतीने, तथ्ये, तारखा आणि अभिलिखितचे सर्व संदर्भ २०१३ च्या अपील क्रमांक ४७ मध्ये समाविष्ट असलेल्या गोष्टींकडे केले जातात, या समजुतीवर की या निर्णयात सर्व शीर्षक केलेल्या कार्यवाहीचा समावेश असेल.

५. संबंधित तथ्यांचे संक्षिप्त विहंगावलोकन खाली दिले आहे: -

- १) ६ नोव्हेंबर १९८७ रोजी तिलकम संघाने एन.एच.ई.सी.बरोबर पीएमसी ("पीएमसी करार") म्हणून करार केला
- २) पीएमसीने २८ सप्टेंबर १९८९ रोजी एक करार केला ("करार") ज्यात शिर्के यांना काम पार पाडण्यासाठी कंत्राटदार म्हणून नियुक्त केले. हे काम ५ ऑक्टोबर १९८९ पर्यंत सुरू होणार होते आणि २० जानेवारी १९९० पर्यंत पूर्ण होणार होते.
- ३) काम पूर्ण झाले आणि ३१ ऑक्टोबर १९९३ रोजी पूर्णत्वाचे प्रमाणपत्र जारी करण्यात आले.
- ४) ४ एप्रिल १९९४ रोजी शिर्के यांनी एका रकमेचा दावा केला रु. ~ ४.८३ लाख;
- ५) शिर्के यांनी १९९५ चा विशेष दिवाणी खटला १७३४ हा दाखल केला ("नागरी खटला") टी.एच.ई.सी.ने दाखल केला होता, परंतु तो एनएचईसीने दाखल केलेल्या अर्जावर होता, पक्षकारांना लवादाकडे पाठविणारा दिवाणी खटला फेटाळण्यात आला.
- ६) २० मे २००२ रोजी टीलम संघाने दाव्याच्या निवेदनाला उत्तर म्हणून लेखी निवेदन दाखल केले आणि प्रतिदावाही दाखल केला;

७) ४ एप्रिल २००३ रोजी, तिलम संघाने चूक केल्याचा दावा केला, प्रति-दावा मागे घेतला आणि असा दावा केला की विद्वान लवाद न्यायाधिकरणाला कोणतेही अधिकार क्षेत्र नाही कारण कराराची गोपनीयता नाही या करारानुसार टिलम संघ आणि शिर्के यांच्यात झालेल्या वादाला आणि लवादाच्या कलमामुळे टीलमसंघाला बंधनकारक करता आले नाही.

८) २ जून २००३ रोजी, लवादाचा निवाडा मंजूर करण्यात आला ज्यामध्ये ~ ४.८३ लाख रुपये ४ सप्टेंबर १९९३ पासून वार्षिक १५% आणि १२% १ मे २००२ पासून प्राप्ती ("लवाद पुरस्कार") पर्यंत दर वर्षी ("लवाद पुरस्कार"). लवादाच्या निवाड्यानुसार शिर्के यांना ही रक्कम देण्याची जबाबदारी टिलम संघ आणि एन.एच.ई.सी. या दोघांनाही संयुक्तपणे देण्यात आली होती.

९) कलम ३४ अन्वये आव्हान देताना टीलम संघाला अधिकारक्षेत्र वाढवण्याची परवानगी देऊन सर्वोच्च न्यायालयात दाखल करण्यात आलेली विशेष परवानगी याचिका निकाली काढण्यात आली.

१०) टीलम संघ आणि एन.एच.ई.सी. या सर्वांनी आपले अर्ज दाखल केले. कायद्याच्या कलम ३४ अन्वये संबंधित आव्हान. एनएचईसीने असा दावा केला की तो केवळ तिलक संघाचा एजंट आहे आणि त्याला

जबाबदार धरले जाऊ शकत नाही, तर लवादाचा निवाडा पूर्णपणे अधिकारक्षेत्राबाहेर आहे, असा दावा केला होता. तिलक संघाचा असा दावा होता की, लवादातील सहभागाचा निषेध केला जात होता. आणि ११) १८ जुलै २०१३ रोजी पुणे जिल्हा न्यायालयाने लवादाचा निवाडो कायम ठेवला, परंतु एनएचईसी हा केवळ एक एजंट आहे आणि त्याला टिळम संघ जबाबदार असेल, असा निर्णयही दिला. म्हणून, कलम ३४ याचिका एनएचईसीला परवानगी देण्यात आली तर तिलम संघ यांची कलम ३४ प्रमाणे याचिका फेटाळण्यात आली.

पक्षांचे वाद:

६. मी श्री. राजीव नरुला, तिलम संघाच्या वतीने विद्वान वकील, श्री. सुकंद कुलकर्णी, शिर्के आणि श्रीमती अर्चिता घराट आणि श्री. प्रभाकर जाधव, एनएचईसीच्या वतीने विद्वान वकील यांचे म्हणणे ऐकले आहे.

टिलम संघाचे मत:

७. श्री. राजीव नरुला यांच्या सादरीकरणाच्या केंद्रस्थानी हा युक्तिवाद आहे की शिर्के आणि टिलम संघ यांच्यात कराराच्या गुप्ततेला वाव नाही आणि म्हणूनच, लवादाचा निर्णय अधिकारक्षेत्राशिवाय आहे. हे काम टिळम संघाने हाती घेतले होते म्हणून शिर्के

हे काम टिलम संघाशी संबंधित होते. या संघाने हे काम करण्यासाठी एन.एच.ई.सी. ची नेमणूक केली होती. हा करार तिलम संघाने अजिबात अंमलात आणलेला नसून एनएचईसी आणि शिर्के यांच्या दरम्यान अंमलात आणला गेला. त्यामुळे ज्या करारात टिलम संघ पक्षही नाही, त्या करारानुसार शिर्के यांना पैसे देण्याचे निर्देश टिलम संघाला देणे असमर्थनीय आहे. त्या व्यतिरिक्त, कलम ३४ न्यायालयाने एनएचईसीच्या आव्हानाच्या संदर्भात लवादाचा निर्णय बाजूला ठेवला असता आणि एनएचईसीचे उत्तरदायित्व हटवू शकले नसते आणि लवादाचा निर्णय कायम ठेवला असता - हे लवादाच्या निर्णयात बदल करेल, जे अस्वीकार्य आहे.

८. श्री. नरुला म्हणाले की, हा करार मुद्दल ते मुद्दल तत्वावर करण्यात आला आहे, ज्यामुळे कोणत्याही एजन्सी संबंधाचा अंदाज बांधला जाऊ शकत नाही. शिर्के यांची एनएचईसीचा उपकंत्राटदार म्हणून नियुक्ती करण्याच्या प्रक्रियेत तिलम संघाने भाग घेतल्याने टिलम संघ आणि शिर्के यांच्यातील कराराचे खाजगीपण होणार नाही, असे श्री. नरुला यांनी सांगितले. ते असेही सूचित करतील की पीएमसी कराराने हे स्पष्ट केले आहे की हे काम मागे घेतले जाऊ शकते आणि एनएचईसीच्या दायित्वाचा कोणताही घटक नाकारला जाऊ शकतो.

शिर्के यांचे वाद:

९. शिर्के यांच्या वतीने श्री. सुकंद कुलकर्णी यांनी असा युक्तिवाद केला आहे की, पीएमसी करारामुळे एनएचईसीला तिलम संघाने पीएमसी म्हणून नियुक्त केले. पीएमसी कराराच्या कलम ३.१ मध्ये कराराची किंमत निश्चित करण्यात आली होती आणि त्यात समाविष्ट असलेल्या वेळापत्रकानुसार एनएचईसीला पैसे देण्याचे तिलम संघाने मान्य केले होते. पीएमसी कराराच्या बळावर, एन.एच.ई.सी. हा करारातील "प्रत्यायोजित गठीत खरेदीदार" होता, ज्याने "खरेदीदार" या शब्दाची व्याख्या 'तिलम संघ' अशी केली. श्री. कुलकर्णी कलमांकडे लक्ष वेधतील कराराच्या कलम ३.१ आणि १३.२ मध्ये असे सूचित केले गेले आहे की पीएमसी करारासह वाचल्यावर हे स्पष्ट होते की मुख्य नियोक्ता तिलम संघ होता आणि त्याने देय देयके दिली पाहिजेत. कलम २४.२ मधील लवाद करारात समाविष्ट असलेल्या विवादांना, लवादाच्या निवाड्याने टीलम संघाच्या भूमिकेला योग्यरित्या मान्यता दिली आहे.

१०. शिर्के यांनी प्रमुख तिलम संघ आणि पुणे महापालिकेचे एजंट एनएचईसी या दोघांविरुद्ध दिवाणी खटला दाखल केला होता. शिर्के यांनी संयुक्तपणे आणि वेगवेगळ्या पद्धतीने शिर्के यांना पैसे दिले होते, असा दावा कुलकर्णी यांनी केला. कायद्याच्या कलम ८ अंतर्गत एनएचईसीच्या अर्जावर दिवाणी खटल्यातील वाद लवादाकडे पाठविण्यात आले, जे ते सादर करतील ते देखील मुख्य ऋणकांच्या वतीने एजंटचे कृत्य मानले जाऊ शकते. लवादाच्या न्यायाधिकरणात तिलम संघाने भाग घेतला आणि लवादाच्या लवादाकडे कोणताही निषेध होत नाही, असे दर्शविण्यासाठी त्यांनी प्रतिदावे दाखल केले. श्री. कुलकर्णी यांचा असा दावा होता की, शिर्के यांच्या

निवडीपासून या करारानुसार केलेल्या कृतींमध्ये टीलम संघाने नेहमीच सहभाग घेतला होता. शिर्के यांची नियुक्ती करण्याच्या टिळम संघाच्या स्वतः च्या ठरावानुसार एनएचईसीला अधिकृत करणे; कामाशी संबंधित सभांमध्ये भाग घेणे; कामाची देखरेख आणि प्रमाणीकरण करणे; आणि विद्वान लवाद न्यायाधिकरणाच्या स्थापनेत देखील भाग घेतला. श्री. कुलकर्णी करारातील आणि पीएमसी करारातील विविध कलमांकडे लक्ष वेधून ते परस्पर गुंफलेले करार असल्याचे दर्शवितील.

११. आक्षेपार्ह निर्णयाचा आणि त्याद्वारे लवादाच्या निर्णयाचा बचाव करताना, श्री. कुलकर्णी सादर करतील की लवादाच्या निवाड्यात बदल केला गेला नाही परंतु तो एनएचईसीशी संबंधित असल्याने अंशतः बाजूला ठेवण्यात आला होता, जो विद्वान जिल्हा न्यायालयाचा एक प्रमुख प्रशंसनीय दृष्टिकोन आहे, ज्यास त्रास दिला जाऊ नये. जोपर्यंत लवादाच्या निर्णयाच्या इतर भागांवर त्याचा परिणाम होत नाही तोपर्यंत तो लवादाच्या निर्णयाच्या अंशतः बाजूला ठेवण्यावर अनेक निर्णय घेईल.

एनएचईसीचे वादः

१२. कु. अर्चिता घराट आणि श्री. प्रभाकर जाधव या करारातील विविध तरतुदींचा वापर करतील आणि शिर्के यांना देय असलेल्या जबाबदाऱ्यांचा प्रवाह टीलम संघाच्या जबाबदाऱ्यांशी कसा संबंधित आहे हे दर्शविण्यासाठी पीएमसी करारासह त्यांचे वाचन करतील. लवादाच्या निवाड्यात जर असे आढळून आले की, शिर्के यांना रक्कम देय आहे, तर ती रक्कम केवळ तिलम संघच देय आहे. एनएचईसीवर संयुक्त दायित्व लादणे

अशक्य आहे या निष्कर्षात ते आक्षेपार्ह निर्णयाचा बचाव करतील. शिर्के यांना नेहमीच माहित होते की एनएचईसी टीलम संघाद्वारे देयके सुलभ करेल आणि ते पैसे देण्यास वैयक्तिकरित्या जबाबदार नाहीत. शिर्के यांनी मांडलेले कोणतेही बिल एनएचईसीकडून भरले जाणार नाही, त्यामुळे ते मंजूर होईल आणि टिळम संघ पैसे देईल, असा त्यांचा दावा होता.

१३. श्रीमती घराट यांनी असा दावा केला की टीलम संघाने एनएचईसीने दाखल केलेल्या कलम ८ अर्जावर कोणताही आक्षेप घेतला नाही, जेव्हा विद्वान जिल्हा न्यायालयाने दिवाणी खटल्यात त्यावर विचार केला होता. सर्वात वाईट म्हणजे, लवादात, विरोध गुणवत्तेवर होता आणि अगदी प्रति-दावा दाखल केला गेला आणि नंतरचा विचार म्हणून, अधिकारक्षेत्रावरील आक्षेप दाखल करण्यात आला आणि प्रति-दावा मागे घेण्यात आला. कॉक्स अँड किंग्ज प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाच्या घटनापीठाने दिलेल्या निर्णयाचा उल्लेख करून श्रीमती घराट यांनी हे ¹ सूचित केले की या कराराला टिळम संघाची निहित संमती मोठ्या प्रमाणात आहे आणि पक्षाच्या स्वायत्ततेचा न्हास झालेला नाही. कराराच्या वाटाघाटींमध्ये स्वाक्षरी न करणार् याचा सहभाग, व्यावसायिक व्यवस्था उलगडणे, समान हेतू आणि प्रयोजन, कराराच्या अटींशी बांधील राहण्याचा गर्भित प्रयोजन, कराराचा लाभ मिळाल्यानंतर ना कबूलीस प्रतिबंध आणि पीएमसी करार आणि करार यांच्यातील समान विषय बाबी, हे सर्व मुद्दे अपरिहार्यपणे दर्शवितात की टीलम संघ सत्य पार्टी.

1 कॉक्स अँड किंग्ज लिमिटेड विरुद्ध / एसएपी इंडिया (पी) लिमिटेड – (२०२४) ३ एससीसी १

विश्लेषण आणि निष्कर्ष:

१४. पक्षकारांचे सविस्तर ऐकल्यानंतर, आणि निकाल राखून ठेवण्यापूर्वी आणि नंतर विद्वान वकिलांनी दाखल केलेल्या लेखी सादरीकरणाच्या फायद्यासह अभिलिखित वरील सामग्रीचे नौ परिवहन आणि पुनरावलोकन केल्यानंतर, खालील पैलू स्पष्ट होतात:

- १) एन.एच.ई.सी. ही तिलकम संघाने नेमलेली पीएमसी होती. ज्या प्रकल्पांसाठी निविदा मागवल्या जाणार होत्या त्या प्रकल्पांची संकल्पना तयार केली होती;
- २) एनएचईसीची भूमिका सल्लागाराची होती आणि शिर्केसारख्या संस्थांच्या व्यावसायिक गुंतवणूकीद्वारे कामाची देखरेख आणि अंमलबजावणी करण्याच्या आधारे मोबदला दिला जाणार होता. एनएचईसीला वेळेवर पूर्ण करण्यासाठी आणि योग्य देखरेखीसाठी प्रोत्साहन
- ३) करारातील शीर्षकाच्या कलमातच एनएचईसीला तिलक संघाची पीएमसी म्हणून ओळखले जाते. "प्रत्यायोजित गठित खरेदीदार" हा शब्द एनएचईसीचे वर्णन करण्यासाठी वापरला जातो, ज्याला "पीएमसी" म्हणून देखील ओळखले जाते, परंतु त्याहूनही महत्त्वाचे म्हणजे हा शब्द 'खरेदीदार' म्हणजे तिलक संघ.
- ४) हा करार "खरेदीदार" आणि टिळम संघाचे विविध अधिकार आणि कृती बिंदूंच्या संदर्भांनी परिपूर्ण आहे. "करार किंमत" वरील करांमधील फरकाच्या परिणामाशी संबंधित तरतुदी एनएचईसीसाठी नव्हे तर टीलम संघाच्या परिणामांकडे

लक्ष वेधतात. विम्याचा लाभार्थी हा तिलमचा आहे संघ आणि विमा पॉलिसी तिलमसंघाकडे पाठवल्या जाणार होत्या. शिर्केवर तिलक संघाकडून आश्वासन देण्यात आली आणि आश्वासन दावे दाखल करण्यात आले.

५) कराराच्या कलम २३ चे शीर्षक "खरेदीदाराचे अधिकार आणि दायित्वे" असे आहे आणि त्यात तिलक संघाला मिळणारे अधिकार आणि एनएचईसीने तिलम संघाला दिलेली कर्तव्ये यांचा तपशीलवार आराखडा आहे. आणि

६) कराराच्या कलम २३.१.४ मध्ये अशी तरतूद आहे की एनएचईसीचे विवेकी निर्णय हे तिलम संघ आणि शिर्के या दोघांसाठी न्याय्य पद्धतीने घेतले जाणे आवश्यक आहे. हे स्पष्टपणे प्रदान करते की "जर कोणताही पक्ष प्रकल्प व्यवस्थापन सल्लागाराने केलेल्या कारवाईशी सहमत नसेल तर हे प्रकरण लवादाकडे पाठविण्याचे स्वातंत्र्य असेल करार";

पुनरावलोकनाची व्याप्ती:

१५. विचारण्याचा मुख्य प्रश्न हा आहे की आक्षेपार्ह निर्णयात कोणत्याही हस्तक्षेपाची आवश्यकता आहे का. आता हा कायदा स्थापित झाला आहे की कायद्याच्या कलम ३७ अंतर्गत अधिकारक्षेत्राची व्याप्ती, कलम ३४ अंतर्गत निर्णयावर अपील करताना कलम ३४ अधिकारक्षेत्राच्या रूपरेषेसारखीच आहे. प्रश्न असा आहे की कलम ३४ न्यायालयाने कलम ३४ च्या आदेशाचे पालन केले आहे आणि अधिकारक्षेत्राच्या अनुषंगाने स्वतःचे पालन केले आहे की ते अधिकारक्षेत्राच्या पलीकडे गेले आहे किंवा अशा

अधिकारक्षेत्राचा वापर करण्यात अयशस्वी ठरले आहे. त्याचप्रमाणे, हे लक्षात ठेवले पाहिजे की लवादाच्या निर्णयाचा आणि कलम ३४ न्यायालयाचा योग्य आदर करणे आवश्यक आहे आणि खरोखरच कलम ३७ न्यायालयाने लवादाच्या पुरस्कारांमध्ये समाविष्ट असलेल्या प्रशंसनीय निष्कर्षांना हलके विचलित आणि विस्थापित करू नये. या संदर्भात कोकण रेल्वेचा^२ पुढील परिच्छेद उद्धृत करणे योग्य ठरेल:

१४. विश्लेषण: सुरुवातीला, आम्ही असे नमूद करू शकतो की कायद्याच्या कलम ३७ अंतर्गत न्यायालयाचे कार्यक्षेत्र, एमएमटीसी लिमिटेड विरुद्ध वेदांत लिमिटेड मध्ये या न्यायालयाने स्पष्ट केल्याप्रमाणे, कायद्याच्या कलम ३४ अंतर्गत न्यायालयाच्या अधिकारक्षेत्रासारखे आहे. कायद्याच्या कलम ३७ अन्वये अपीलात न्यायालयाच्या हस्तक्षेपाची व्याप्ती, एखाद्या आदेशाची तपासणी करणे, एखादा निवाडा बाजूला ठेवणे किंवा रद्द करण्यास नकार देणे, प्रतिबंधित आहे आणि कायद्याच्या कलम ३४ अंतर्गत आव्हान देण्यासारख्याच कारणांच्या अधीन आहे.

१५. म्हणूनच, कायद्याच्या कलम ३४ आणि कलम ३७ अंतर्गत अधिकारक्षेत्राची व्याप्ती सामान्य अपीलीय अधिकारक्षेत्रासारखी नाही. हे चांगले स्थापित झाले आहे की न्यायालयांनी लवादाच्या निर्णयात प्रासंगिक आणि बेफिकीर पद्धतीने हस्तक्षेप करू नये. तथ्यांवर किंवा कराराच्या स्पष्टीकरणावर पर्यायी दृष्टिकोनाची केवळ शक्यता न्यायालयांना लवाद न्यायाधिकरणाच्या निष्कर्षांना उलट करण्याचा अधिकार देत नाही. डायना

२ कोकण रेल्वे कॉर्पोरेशन लिमिटेड विरुद्ध चिनाब पूल प्रकल्प उपक्रम - (२०२३) ११ SCR २१५

टेक्रॉलॉजीज प्रायव्हेट लिमिटेड विरुद्ध क्रॉम्टन ग्रीव्हज मर्यादित (२०१९)
२० एससीसी १, यात या न्यायालयाने असे म्हटले आहे:

"२४. लवाद कायद्याचे कलम ३४ केवळ त्यामध्ये प्रदान केलेल्या कारणास्तव किंवा विविध न्यायालयांनी व्याख्या केल्याप्रमाणे एखाद्या निवाड्याला आव्हान देण्यास मर्यादित करते यात कोणताही वाद नाही. आम्हाला या वस्तुस्थितीची जाणीव असणे आवश्यक आहे की लवादाच्या निवाड्यांमध्ये प्रासंगिक आणि बेफिकीर पद्धतीने हस्तक्षेप केला जाऊ नये, जोपर्यंत न्यायालय असा निष्कर्ष काढत नाही की लवादाच्या निर्णयाची विकृती या प्रकरणाच्या मुळाशी जाते आणि लवादाचा निर्णय टिकवून ठेवू शकेल. कलम ३४ त्याच्या दृष्टिकोनात भिन्न आहे आणि सामान्य अपील्य अधिकारक्षेत्राशी तुलना केली जाऊ शकत नाही. कलम ३४ अंतर्गत आदेश म्हणजे लवादाच्या निर्णयाच्या अंतीमतेचा आदर करणे आणि कायदानुसार प्रदान केल्यानुसार पर्यायी मंचाद्वारे त्यांच्या विवादाचा निर्णय घेण्यासाठी पक्षांच्या स्वायत्ततेचा आदर करणे. जर न्यायालये तथ्यात्मक पैलूंवर नेहमीच्या पद्धतीने लवादाच्या निर्णयात हस्तक्षेप करत असतील तर पर्यायी विवाद निराकरणामागील व्यावसायिक शहाणपण निराशाजनक ठरेल.

२५. शिवाय, या न्यायालयाच्या अनेक निकालांनी स्पष्टपणे असे म्हटले आहे की न्यायालयांनी केवळ तथ्ये आणि कराराच्या स्पष्टीकरणावर पर्यायी दृष्टिकोन अस्तित्वात आहे म्हणून

निवाड्यात हस्तक्षेप करू नये. न्यायालयांनी सावधगिरी बाळगणे आवश्यक आहे आणि लवाद न्यायाधिकरणाने घेतलेल्या दृष्टिकोनाकडे दुर्लक्ष करणे आवश्यक आहे, जरी निवाड्यात प्रदान केलेला युक्तिवाद लवाद कायद्याच्या कलम ३४ अंतर्गत अक्षम्य विकृती दर्शवित नाही.

[जोर दिला गेला]

१६. या पार्श्वभूमीवर तिलम संघाने दाखल केलेल्या या अपिलाला आव्हान दिले पाहिजे. शिके यांचा दावा असमर्थनीय आहे, असा दावा करून, पुणे महापालिका या नात्याने गुणवत्तेच्या आधारावर तिलम संघाला पाठिंबा देण्याच्या आक्षेपार्ह निर्णयाला एनएचईसीने आव्हान दिले नाही. शिके यांनी संयुक्तपणे जबाबदार असलेल्या एनएचईसीला वगळण्याच्या आक्षेपार्ह निर्णयाला आव्हान दिले नाही आणि ते देखील जेव्हा तिलम संघ राजस्थानच्या राज्य कायदांतर्गत काही संरक्षण आणि उन्मुक्ततेचा दावा करत आहे. म्हणूनच, पुनरावलोकनाची व्याप्ती ही तिलम संघाने दिलेल्या आव्हानापुरती मर्यादित आहे, जो असा दावा करेल की लवादाचा निवाडो हा मूलभूत कारणास्तव असमर्थनीय आहे. तिलम संघाने लवादाच्या निवाड्यात बदल करण्याच्या आक्षेपाकडे या प्रकाशात पाहिले पाहिजे - विद्वान जिल्हा न्यायालयाने केलेल्या अशक्य वर्तनावरील अतिरिक्त युक्तिवाद म्हणून. कोकण रेल्वेमध्ये नमूद केलेल्या आणि वर काढलेल्या व्याप्तीच्या पार्श्वभूमीवर अशा आव्हानाचे परीक्षण केले पाहिजे .

सत्य पक्ष विश्लेषण:

१७. पहिली गोष्ट म्हणजे, पीएमसी करार आणि पत्र यांचे काळजीपूर्वक अवलोकन केल्यावर आणि या दोघांच्या एकत्रित वाचनाच्या आधारे, स्वाक्षरीकर्ता नसल्यामुळे तिसरा पक्ष म्हणून संपर्क तुटलेला असल्याचा टिळम संघाचा युक्तिवाद एक अतर्क्य वाद आहे. हा करार केवळ एनएचईसीच्या पीएमसीच्या भूमिकेवर अवलंबून नाह पीएमसी करारानुसार संघ हे स्पष्ट करते, की जर टिलम संघ किंवा शिके यांचे एनएचईसीशी काही मतभेद असतील तर ते असहमती करारानुसार लवादाला अनुकूल असेल. कलम २३.१.४ (वरून उद्धृत), त्याद्वारे करारात समाविष्ट असलेल्या लवाद कराराच्या अधिकारक्षेत्राचा विस्तार आणि विस्तार टिलम संघालाही होतो. लवादाच्या करारात स्वाक्षरीकर्ता नसलेला पक्ष या नात्याने टिलम संघाची खाजगदारी आहे हे निश्चित करण्यासाठी आणखी काही पाहण्याची गरज नाही.

१८. दुसरे म्हणजे, कॉक्स आणि किंग्जमध्ये विस्तृत घोषित केलेला कायदा लवाद कलम असलेल्या करारावर स्वाक्षरी न करणारा लवाद कराराचा एक सत्य पक्ष आहे की नाही हे कसे निश्चित केले पाहिजे हे स्पष्ट करते. कॉक्स आणि किंग्ज हे लवाद करारावर स्वाक्षरी न करणार्या या पक्षांना कराराचे सत्य पक्ष म्हणून वागविण्यासाठी 'ग्रुप ऑफ कंपनीज सिध्दान्त' लागू केले जाऊ शकते की नाही हे तपासण्याच्या संदर्भात सादर केले गेले होते, परंतु असे मूल्यांकन करताना

लक्षात घ्यावयाच्या घटकांचे आणि तत्त्वांचे तपशीलवार वर्णन केले आहे.

खालील उतारे उल्लेखनीय आहेत:

३७. कालांतराने, या न्यायालयाने कंपनीच्या गटाच्या सिद्धांताच्या आवाहनासाठी काही अतिरिक्त घटक ओळखले आहेत. रेकिट बँकिझर (इंडिया) (पी) लिमिटेड विरुद्ध रेयंडर्स लेबल प्रिंटिंग (इंडिया) (पी) लिमिटेड [रेकिट बँकिझर (इंडिया) (पी) लिमिटेड विरुद्ध रेयंडर्स लेबल प्रिंटिंग (इंडिया) (पी) लिमिटेड, (२०१९) ७ एससीसी ६२: (२०१९) ३ एससीसी (सीआयव्ही) ४५३] मध्ये, या न्यायालयाचे दोन न्यायाधीश खंडपीठ लवाद कायद्याच्या कलम ११ (६) अंतर्गत लवादाच्या नियुक्तीची मागणी करणार् या अर्जावर काम करीत होते. या न्यायालयाने प्रथमदर्शनी असे निरीक्षण नोंदवले की दोन्ही पक्ष एकाच कंपन्यांच्या गटाचे आहेत. त्यानंतर, या न्यायालयासमोर मुद्दा असा होता की मूलभूत कराराच्या वाटाघाटीत त्यांच्या सहभागाच्या आधारे स्वाक्षरीकर्ता आणि गैर-स्वाक्षरीकर्ता दोन्ही पक्षांना बांधण्याचा पक्षांचा स्पष्ट हेतू होता का. न्यायालयाने असे म्हटले आहे की स्वाक्षरी न करणारा पक्ष, जरी निगम गटाचा एक घटक भाग असला तरी, "कराराच्या आधीच्या वाटाघाटीच्या प्रक्रियेशी किंवा त्याच्या अंमलबजावणीशी कोणताही कार्यकारण संबंध नाही". अशा प्रकारे, वाटाघाटी आणि मूलभूत कराराच्या कामगिरीमध्ये स्वाक्षरी न करणार् या पक्षाचा सहभाग लवाद कराराद्वारे बांधील असलेल्या पक्षांच्या हेतूचा मुख्य निर्धारक मानला गेला.

५०. स्विस कायद्यात, लवाद कराराद्वारे बांधील असलेल्या पक्षांची संमती व्यक्त केली जाऊ शकते किंवा वर्तणुकीद्वारे सूचित केली जाऊ शकते. २००८ च्या

निर्णयात, स्विस फेडरल कोर्टाने असे म्हटले आहे की विशिष्ट वर्तन किंवा वर्तन लवाद कराराच्या औपचारिक आवश्यकतेचे पालन करू शकते. [५-१२-२००८ चा निर्णय ४ A_३७६/२००८.] गर्भित संमती निश्चित करण्यासाठी, असे मानले गेले की न्यायालये किंवा न्यायाधिकरण कराराच्या वाटाघाटी आणि कामगिरीमध्ये स्वाक्षरी न करणारा पक्ष सामील होता की नाही हे विचारात घेऊ शकतात आणि त्याद्वारे लवाद कराराद्वारे बांधील राहण्याची इच्छा व्यक्त केली. [एक्स वि. वाय. इंजिनीअ. एस.पी.ए. आणि वाय. एस.पी.ए. ४ A_४५०/२०१३, एएसए बुल., १६० (२०१५).] अशा प्रकारे, लवाद कराराद्वारे बांधील असण्याच्या इच्छेचा व्यक्तिनिष्ठ घटक वाटाघाटी किंवा कराराच्या कामगिरीच्या स्वरूपात वस्तुनिष्ठ घटकाद्वारे व्यक्त केला जाणे आवश्यक आहे.

[जोर दिला गेला]

१९. या प्रकरणातील वस्तुस्थितीला हे तत्त्व लागू करून, या करारात समाविष्ट असलेल्या प्रकल्पाची कल्पना आणि आयोग केवळ टिलम संघाने केले नाही, तर त्याच्या वतीने देखरेख करण्यासाठी एन.एच.ई.सी.ला पीएमसी म्हणून नेमले आणि तरीही करारातील तरतुदींमध्येही नियंत्रण राखले की त्याने एनएचईसीला अमलात आणण्याची परवानगी दिली आणि त्याहूनही महत्त्वाचे म्हणजे, करारातील लवाद कलमाच्या अटीनुसार विवादांवर लवादाची तरतूद करण्यासाठी कलम २३.१.४ च्या समावेशाचे निरीक्षण केले. हे युक्तिवाद करण्यायोग्य आहे की कलम २३.१.४ अंतर्गत लवादाची

व्याप्ती अशा परिस्थितीशी संबंधित आहे जिथे पीएमसीने विवेकबुद्धीचा वापर केला आहे आणि इतर परिस्थितीशी नाही. तथापि, या स्वरूपाच्या तरतुदीचे अस्तित्व हे दर्शविते की टिलम संघ या कराराचा एक खरा पक्ष आहे.

२०. तिसरे, पक्षांचे सामान्य उद्दीष्ट आणि हेतू देखील मोठ्या प्रमाणात आहेत. पीएमसी कराराचा आणि कराराचा विषय म्हणजे तिलक संघाने हाती घेतलेली कामं. एनएचईसी एक सल्लागार म्हणजेच सेवा प्रदाता म्हणून कार्यरत होता. एनएचईसी प्रकल्पाची जोखीम आणि बक्षीस घेण्यासाठी नव्हता. काम जलद आणि वेळेवर सुरू व्हावे यासाठी प्रकल्पाच्या खर्चाची टक्केवारी म्हणून अडत देण्यात आले. हे अगदी स्पष्ट आहे की टिलम संघाने करारावर स्वाक्षरी केलेली नाही, हा करार स्पष्टपणे लवादाच्या कराराचा पक्षकार नाही, जरी हा करार टिलम संघाशी संबंधित आहे.

२१. त्यामुळे लवादाच्या करारात टिलम संघ हा अंतर्भूत पक्ष आहे का, हे तपासण्याचा प्रश्न आहे. या दिशेने, कॉक्स आणि किंगज यांच्याकडून खालील चर्चा उल्लेखनीय ठरेल:

(ii) लवाद कराराचे पक्ष

७०. लवाद करारातील पक्षांना शोधण्याची सामान्य पद्धत म्हणजे ज्या संस्थांची नावे वर्णनात आहेत आणि त्यांनी करारावर स्वाक्षरी केली आहे अशा संस्थांचा

शोध घेणे. करारावरील पक्षाची स्वाक्षरी ही लवाद न्यायाधिकरणाच्या कार्यक्षेत्रात सादर करण्यासाठी एखाद्या व्यक्तीच्या किंवा घटकाच्या संमतीची सर्वात सखोल अभिव्यक्ती आहे. तथापि, ज्या व्यक्ती किंवा संस्था करारावर स्वाक्षरी केली नाहीत त्यांना त्यास बांधील नाही हा परिणाम नेहमीच बरोबर असू शकत नाही. लेखी करारासाठी पक्षांनी कराराच्या अटींना मूर्त रूप देणार या दस्तऐवजावर त्यांच्या स्वाक्षर या ठेवणे आवश्यक नाही. [पोलॉक आणि मुल्ला, द इंडियन कॉन्ट्रॅक्ट अँड स्पेसिफिक रिलीफ ऍक्ट (१४ वा एड., २०१६) २३५.] म्हणून, पारंपारिक ऐवजी "स्वाक्षरी न करणारे" हा शब्द

"तृतीय पक्ष", अशा परिस्थितीचे वर्णन करण्यासाठी सर्वात योग्य वाटते जेथे लवादाची संमती स्वाक्षरीशिवाय इतर माध्यमांद्वारे व्यक्त केली जाते. एक गैर-स्वाक्षरीकर्ता ही एक व्यक्ती किंवा संस्था आहे जी एखाद्या वादात गुंतली आहे जी लवादाचा विषय आहे, जरी त्याने औपचारिकपणे लवाद करारात प्रवेश केला नाही. [स्टाव्ह्रोस ब्रेकौलाकिस, "आंतरराष्ट्रीय व्यावसायिक लवादात पुनर्विचार: नॉन-स्वाक्षरीकर्त्यासाठी एक सामान्य सिद्धांत" (२०१७) ८ जर्नल ऑफ इंटरनॅशनल डिस्पूट सेटलमेंट ६१०.] महत्त्वपूर्ण निर्धारण हे आहे की अशा स्वाक्षरीकर्त्याचा स्वाक्षरीकर्ता पक्षांशी कायदेशीर संबंध निर्माण करण्याचा आणि लवादाच्या करारास बांधील असण्याचा हेतू आहे की नाही. अशी परिस्थिती उद्भवू शकते जिथे लवाद करार किंवा लवाद करार असलेल्या मूलभूत करारावर औपचारिकपणे स्वाक्षरी न केलेल्या व्यक्ती किंवा संस्था कराराच्या अटीनुसार बांधील असण्याचा हेतू असू शकतात. दुसर् या शब्दांत, लवाद करारासाठी "पक्ष" कोण आहे हा मुद्दा प्रामुख्याने संमतीचा मुद्दा आहे.

७२. चिट्ठी ऑन कॉन्ट्रॅक्ट व्यक्त आणि गर्भित करारामधील फरक खालीलप्रमाणे स्पष्ट करते:

"करार एकतर व्यक्त किंवा गर्भित असू शकतात. फरक कायदेशीर परिणामाचा नाही तर पक्षकारांची संमती ज्या प्रकारे प्रकट केली जाते त्या मार्गाने आहे. जेव्हा पक्षांद्वारे त्यांच्या अटी शब्दांत सांगितल्या जातात तेव्हा करार व्यक्त केले जातात. जेव्हा त्यांच्या अटी अशा प्रकारे सांगितल्या जात नाहीत तेव्हा ते सूचित केले जातात असे म्हटले जाते, उदाहरणार्थ, जेव्हा एखाद्या प्रवाशाला बसमध्ये चढण्याची परवानगी दिली जाते: पक्षांच्या वर्तनावरून कायद्याचा अर्थ असा आहे की प्रवाशाने भाडे देण्याचे वचन दिले आहे आणि बसच्या चालकाने त्याला त्याच्या गंतव्यस्थानावर सुरक्षितपणे नेण्याचे वचन दिले आहे. [...] व्यक्त आणि गर्भित करार हे दोन्ही शब्दांच्या खर् या अर्थाने करार आहेत, कारण ते दोन्ही पक्षांच्या करारातून उद्भवतात, जरी एका प्रकरणात करार शब्दांमध्ये आणि दुसर् या प्रकरणात आचरणाने प्रकट होतो. आपण पाहिल्याप्रमाणे, करार ही मानसिक स्थिती नसून एक कृती आहे, आचरणातून एक अनुमान आहे आणि व्यक्त कराराच्या बर् याच अटी बर् याचदा अंतर्भूत असल्याने, असे दिसून येते की व्यक्त आणि गर्भित करारांमधील फरकाला फारसे महत्त्व नाही. [चिट्ठी ऑन कॉन्ट्रॅक्ट, ह्यू बील (एड.), (३२ वा एड., स्वीट अँड मॅक्सवेल, २०१५) पॅरा १-१०४.]

७३. वरील स्पष्टीकरण या निष्कर्षास जन्म देते की गर्भित कराराच्या बाबतीत, प्रश्न कराराच्या अटींनी बांधील असलेल्या पक्षांच्या संमतीच्या निर्णयाभोवती फिरतो. असा निश्चय कृतीतून किंवा आचरणातून प्रकट होतो. वर्तनाद्वारे निहित कराराचा सिद्धांत देखील या न्यायालयाने स्वीकारला आहे. हाजी मो. इशाक विरुद्ध मो. इक्बाल आणि मो. अली अँड कंपनी [हाजी मो. इशाक विरुद्ध मो. इक्बाल आणि मो. अली अँड कंपनी, (१९७८) २ SCC ४९३], फिर्यादीने प्रतिवादीला तंबाखूचा पुरवठा केला. पक्षकारांमध्ये कोणताही स्पष्ट करार नसला तरी, प्रतिवादीने माल स्वीकारला, परंतु फिर्यादीने वारंवार मागणी करूनही थकबाकी भरण्यात अयशस्वी ठरला. या न्यायालयाच्या तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने असे निरीक्षण नोंदवले की प्रतिवादींनी वस्तू स्वीकारणे आणि वादीने उपस्थित केलेल्या कोणत्याही मागणीपत्राचा नकार न देणे "स्पष्टपणे दर्शविते की एक थेट करार ज्याला कायद्याने वर्तनाद्वारे गर्भित करार म्हटले जाते, ते त्यांच्यात आणले गेले होते". भारतीय करार कायदानुसार, असे मानले जाते की कृती किंवा आचरण एखाद्या कराराद्वारे बांधील असलेल्या पक्षांच्या संमतीचे सूचक असू शकते. हे लवाद करारावर देखील लागू होते की तो कराराचा प्राणी आहे. तथापि, लवाद करार वैध आणि अंमलबजावणी करण्यायोग्य होण्यासाठी लवाद कायद्यांतर्गत निर्धारित केलेल्या आवश्यकता देखील पूर्ण करणे आवश्यक आहे.

८३. वरील चर्चेच्या पार्श्वभूमीवर लवाद कायद्याचे कलम ७ वाचल्याने खालील निष्कर्ष निघतात: प्रथम, लवाद करार व्यक्ती किंवा संस्था यांच्यातील किंवा त्यांच्यातील कायदेशीर संबंधांमधून उद्भवतात जे करार किंवा अन्यथा असू शकतात; दुसरे, अशा परिस्थितीत जेथे कायदेशीर संबंध

कराराच्या स्वरूपाचे असतात, नातेसंबंधांचे स्वरूप सामान्य करार कायद्याच्या तत्वांच्या आधारे निश्चित केले जाऊ शकते; तिसरे, लवाद करारावर स्वाक्षरी करणार् या व्यक्ती किंवा संस्था त्यास बांधील असणे आवश्यक नाही; चौथे, स्वाक्षरी न करणार् या पक्षांच्या बाबतीत, न्यायालयांसाठी महत्त्वपूर्ण निर्णय हा आहे की लवाद कराराद्वारे किंवा त्यांच्या कृतींद्वारे किंवा आचरणाद्वारे लवाद करार असलेल्या मूलभूत कराराद्वारे बांधील असण्याचा हेतू किंवा संमती असलेल्या व्यक्ती किंवा संस्था आहेत; पाचवे, लेखी लवाद कराराची आवश्यकता काटेकोरपणे पाळली जाणे आवश्यक आहे, परंतु ज्या स्वरूपात असा करार नोंदविला जातो तो अप्रासंगिक आहे; सहावा, लेखी लवाद कराराची आवश्यकता स्वाक्षरीकर्ता आणि गैर-स्वाक्षरीकर्ता पक्षांमध्ये परिभाषित कायदेशीर संबंध असल्यास गैर-स्वाक्षरीकर्ता पक्षांना बंधनकारक करण्याची शक्यता वगळत नाही; आणि सातवा, एकदा लवाद कराराची वैधता स्थापित झाल्यानंतर, न्यायालय किंवा न्यायाधिकरण कोणत्या पक्षांना अशा कराराने बांधील आहे हे ठरवू शकते.

८४. असे गृहीत धरले जाते की लवादाच्या करारावर औपचारिक स्वाक्षरीकर्ते असे पक्ष आहेत जे त्यास बांधील असतील. तथापि, अपवादात्मक प्रकरणांमध्ये ज्या व्यक्ती किंवा संस्थांनी लेखी लवाद करारावर किंवा लवाद करारासह मूलभूत करारावर स्वाक्षरी केली नाही किंवा औपचारिकपणे मान्यता दिली नाही त्यांना अशा कराराद्वारे बांधील मानले जाऊ शकते. मागील परिच्छेदात नमूद केल्याप्रमाणे, संविदाजन्य हितसंबंध सिद्धांत करारासाठी तृतीय पक्षांवर अधिकार आणि दायित्वे लादण्यावर मर्यादा घालतो. साधारणपणे, केवळ लवाद कराराचे पक्षच

इलाज आणि उपायांच्या बाबतीत कराराच्या पूर्ण परिणामांच्या अधीन असू शकतात कारण त्यांनी लवाद कराराद्वारे बांधील राहण्यास सहमती दर्शविली आहे. म्हणूनच, न्यायालये किंवा न्यायाधिकरणांसमोर निर्णायक प्रश्न हा आहे की स्वाक्षरी न करणार् याने लवाद कराराद्वारे बांधील राहण्यास संमती दिली आहे की नाही. लवादाच्या कराराने स्वाक्षरी न करणारा बांधील आहे की नाही हे निर्धारित करण्यासाठी, न्यायालये आणि न्यायाधिकरण करार कायदा आणि कंपनी कायद्याची विशिष्ट तत्त्वे लागू करतात. लवाद कराराद्वारे बांधील असलेल्या पक्षांचे हेतू निश्चित करण्यासाठी कायदेशीर सिद्धांत विशिष्ट कराराची भाषा आणि तथ्यात्मक समझोत्याने मूल्यांकन करण्यासाठी एक चौकट प्रदान करतात. [गॅरी बॉर्न, आंतरराष्ट्रीय लवाद कायदा आणि सराव, (३ रा संस्करण, २०२१) पी. १५३१ वर.]

(ii) संमतीसाठी व्यावहारिक दृष्टिकोन स्वीकारणे

९६. लवाद करार व्यावसायिक संस्थांच्या कायदेशीर नातेसंबंधाच्या संदर्भात त्यांच्यामध्ये उद्भवू शकणार्या विवादांच्या पद्धती आणि पद्धतीच्या संदर्भात व्यावसायिक समज समाविष्ट करतो. बर् याच परिस्थितींमध्ये, कराराची भाषा केवळ अशा करारावर स्वाक्षरी करणार् यांच्या हेतूची सूचक असते आणि स्वाक्षरी न करणार् यांचा नाही. तथापि, अशी परिस्थिती उद्भवू शकते जिथे एखादी व्यक्ती किंवा संस्था लवाद करारावर स्वाक्षरी करू शकत नाही, तरीही स्वाक्षरीकर्ता पक्षांशी असलेल्या कायदेशीर संबंधांमुळे आणि मूलभूत कराराच्या कामगिरीतील सहभागामुळे अशा लवाद करारासाठी एक सत्य पक्ष असल्याचे दिसून येते. विशेषतः एकाधिक पक्ष आणि करारांचा समावेश असलेल्या जटिल व्यवहारांच्या प्रकरणांमध्ये, लवादासह आगामी ओझे बांधील होण्यास औपचारिकपणे संमती न देता कराराच्या

जबाबदाऱ्यांच्या वाटाघाटी किंवा कामगिरीमध्ये स्वाक्षरीकर्ता मोठ्या प्रमाणात सामील होऊ शकतो.

१७. आधुनिक व्यावसायिक वास्तविकता असे सूचित करते की बर्
याचदा अशी परिस्थिती उद्भवते जिथे लवाद कलम असलेल्या करारावर
स्वाक्षरी करणारी कंपनी नेहमीच वाटाघाटी करणारी किंवा मूलभूत कराराच्या
जबाबदार या पार पाडणारी नसते. अशा परिस्थितीत, औपचारिक संमतीवर
भर दिल्यास अशा स्वाक्षरीकर्त्यांना लवाद कराराच्या कक्षेतून वगळले जाईल,
ज्यामुळे कार्यवाहीची संख्या वाढेल आणि विवादांचे विभाजन होईल. ए.
अय्यासामी विरुद्ध ए. परमशिवम [ए. अय्यासामी विरुद्ध ए. परमशिवम,
(२०१६) १० एससीसी ३८६ : (२०१७) १ एससीसी (सीआयव्ही) ७९] मध्ये,
या न्यायालयाने असे नमूद केले की "त्या व्यावसायिक समजूतदारपणाला
व्यवसायाच्या कार्यक्षमतेची भावना प्रदान करणे" हे न्यायालयांचे कर्तव्य आहे.
न्यायालयांनी कराराचा अशा प्रकारे अर्थ लावला पाहिजे ज्यामुळे पक्षांच्या
व्यावसायिक हितसंबंधांना अवैध ठरवण्याऐवजी त्यांना परिणामकारकतेची
भावना मिळेल. कराराचा अर्थ सामान्य ज्ञानाचा दृष्टिकोन स्वीकारून गोळा
केला जाणे आवश्यक आहे, ज्यास "संकुचित, पांडित्यपूर्ण आणि कायदेशीर
स्पष्टीकरणाद्वारे अडथळा येऊ देऊ नये". [युनियन ऑफ इंडिया विरुद्ध डी.
एन. रेवरी अँड कंपनी, (१९७६) ४ एससीसी १४७] म्हणूनच, संमतीसाठी
आधुनिक दृष्टीकोन स्वीकारण्याची आवश्यकता आहे, जी व्यावसायिक
व्यवहारांची परिस्थिती, स्पष्ट आचरण आणि व्यावसायिक पैलू विचारात घेते.

१००. लवाद कायदा हे एक स्वायत्त कायदेशीर क्षेत्र आहे.
कंपनी कायदा आणि करार कायद्याचा मुख्य उद्देश मूलभूत कायदेशीर

दायित्वाचा आरोप आहे, लवादाच्या कायद्यामागील मुख्य हेतू लवाद कराराच्या पक्षांमधील वादावर लवाद न्यायाधिकरणाचा अधिकार क्षेत्र आहे की नाही हे निर्धारित करणे आहे. एकीकडे, न्यायालये आणि न्यायाधिकरण एखाद्या व्यक्तीला किंवा संस्थेला लवाद कराराचा पक्ष न बनवण्याच्या पक्षांच्या निर्णयाला हलकेच नाकारू शकत नाहीत. स्वाक्षरी न करणारू याने कागदावर पेन ठेवले नाही ही वस्तुस्थिती लवाद कराराच्या अंतर्गत कोणतेही अधिकार किंवा जबाबदारू या न स्वीकारण्याच्या त्याच्या हेतूचे सूचक असू शकते. दुसरीकडे, न्यायालये आणि न्यायाधिकरण सर्व व्यक्ती किंवा संस्थांना वगळण्यासाठी कठोर दृष्टीकोन स्वीकारू शकत नाहीत, जे त्यांच्या आचरणाद्वारे आणि स्वाक्षरीकर्ता पक्षांशी असलेल्या संबंधांद्वारे, लवाद करार असलेल्या मूलभूत कराराद्वारे बांधील असण्याचा हेतू ठेवतात. लवाद कायद्याचे क्षेत्र केवळ देशांतर्गत कायद्याशी संबंधित नाही, तर ते आंतरराष्ट्रीय कायद्याचा देखील समावेश करते, विशेषतः जेव्हा ते आंतरराष्ट्रीय लवादाच्या पुरस्कारांच्या अंमलबजावणीशी संबंधित असते. म्हणूनच, या न्यायालयाने लवाद कायदा, करार कायदा आणि कंपनी कायद्याच्या मूलभूत तत्त्वांचा समावेश न करता संतुलित दृष्टीकोन स्वीकारला पाहिजे जेणेकरून परिणामी कायदेशीर चौकट आंतरराष्ट्रीय स्तरावर स्वीकारलेल्या पद्धती आणि तत्त्वांशी सुसंगत आहे याची खात्री केली जाईल.

१०१. लवाद कराराची औपचारिक रचना असे सूचित करते की लवाद करारावर स्वाक्षरी न करण्याच्या पक्षांच्या निर्णयाचा अर्थ असा लावला पाहिजे की पक्षांचा परस्पर हेतू लवाद कराराच्या कक्षेतून त्या

पक्षाला वगळणे हा होता. खरंच, निगम संस्थांना त्यांचे दायित्व मर्यादित करण्याच्या दृष्टीने त्यांच्या व्यवसायाची रचना करण्याचे व्यावसायिक आणि कंत्राटी स्वातंत्र्य आहे. तथापि, अशी परिस्थिती उद्भवली आहे जिथे एखाद्या निगम घटकाने लवाद करार असलेल्या मूलभूत करारास बांधील न होण्याचा हेतुपुरस्सर प्रयत्न केला आहे, परंतु कराराच्या वाटाघाटी आणि कामगिरीमध्ये सक्रियपणे सहभागी होता. स्वाक्षरी न करणार् या पक्षाच्या सहभागाची पातळी ही दुसर् या पक्षाला विश्वास ठेवण्याच्या मर्यादेपर्यंत होती की तो कराराचा एक वास्तविक पक्ष आहे आणि त्याखाली समाविष्ट असलेला लवाद करार. म्हणूनच, कराराच्या व्यवस्थेच्या सभोवतालच्या तथ्यात्मक परिस्थितीचे विश्लेषण करून पक्षांचे हेतू निश्चित करण्यासाठी ग्रुप ऑफ कंपनीज सिद्धांत लागू केला जातो. [गॅरी बॉर्न, इंटरनॅशनल आर्बिट्रेशन लॉ अँड प्रॅक्टिस, (३ रा एडन., २०२१) पी. १५६८ वर.]

[जोर दिले]

२२. प्रोलिक्स पुनरुत्पादन आवश्यक झाले कारण उपरोक्त अर्क स्वतः साठी बोलतात आणि या प्रकरणाशी संबंधित आहेत. या करारामुळे आणि पीएमसी करारातील विषयांची समानता आणि दोन करारांचे परस्परांशी जोडलेले स्वरूप आणि त्यात समाविष्ट असलेल्या अधिकार आणि जबाबदाऱ्यांचा गठ्ठा या बाबींकडे दुर्लक्ष करता येणार नाही. उपरोक्त तत्वांच्या वापरात, कॉक्स आणि किंग्ज यांचे पुढील उतारे त्या चौकटीची पूर्तता करतील ज्यामध्ये या प्रकरणाची तपासणी करणे आवश्यक आहे:

१२०. एकाधिक पक्षांच्या बाबतीत, सामान्य विषय आणि संमिश्र व्यवहाराची आवश्यकता एक महत्त्वपूर्ण तथ्यात्मक सूचक आहे. लवाद करार एखाद्या विशिष्ट विषय-बाबीच्या संदर्भात पक्षांमधील परिभाषित कायदेशीर संबंधांमधून उद्भवतो. विषय-बाबीची समानता दर्शविते की स्वाक्षरी न करणार या पक्षाचे वर्तन लवाद कराराच्या विषय-बाबीशी संबंधित असणे आवश्यक आहे. उदाहरणार्थ , जर लवाद कराराच्या अंतर्गत असलेल्या कराराचा विषय-विषय आरोग्य सेवा वस्तूंच्या वितरणाशी संबंधित असेल तर, स्वाक्षरी न करणार या पक्षाचे वर्तन देखील जोडले गेले पाहिजे किंवा कराराची कर्तव्ये आणि जबाबदारी या लक्षात घेऊन जोडले गेले पाहिजे, म्हणजेच आरोग्य सेवा वस्तूंच्या वितरणाशी संबंधित आहे. या घटकाचे निर्धारण हे दर्शविण्यासाठी महत्वाचे आहे की स्वाक्षरी न करणार या पक्षाने विशिष्ट विषय-बाबीच्या संदर्भात लवाद करण्यास सहमती दर्शविली आहे.

१२१. अनेक करारांचा समावेश असलेल्या संमिश्र व्यवहाराच्या बाबतीत, हे करार परिणामी आहेत की मुख्य कराराचा पाठपुरावा करण्याच्या स्वरूपात आहेत हे मूल्यांकन करणे न्यायालये आणि न्यायाधिकरणांसाठी आवश्यक

असेल. कॅनरा बँकेतील हे न्यायालय [एमटीएनएल विरुद्ध कॅनरा बँक, (२०२०) १२ एससीसी ७६७] ने असे निरीक्षण केले की संमिश्र व्यवहार अशा परिस्थितीचा संदर्भ देते जिथे व्यवहार निसर्गात एकमेकांशी जोडलेला आहे किंवा जेथे पूरक किंवा सहाय्यक कराराच्या मदत, अंमलबजावणी आणि कामगिरीशिवाय मुख्य कराराची कामगिरी व्यवहार्य असू शकत नाही.

१२२. कायद्याची सामान्य स्थिती अशी आहे की मुख्य कराराच्या "संबंधात" विवाद आणि मतभेद असतील आणि मुख्य कराराच्या विषयाशी "संबंधित" विवाद असतील तर पक्षांना मुख्य कराराच्या अंतर्गत लवादाकडे संदर्भित केले जाईल. [ऑलंपस सुपरस्ट्रक्चर्स (पी) लिमिटेड विरुद्ध मीना विजय खेतान, (१९९९) ५ एससीसी ६५१] क्लोरो कंट्रोलस [क्लोरो कंट्रोलस इंडिया (पी) लिमिटेड विरुद्ध सेव्हर्न ट्रेट वॉटर प्युरिफिकेशन इंक., (२०१३) १ एससीसी ६४१: (२०१३) १ एससीसी (सीआयव्ही) ६८९] मध्ये, या न्यायालयाने स्पष्ट केले की "संमिश्र कामगिरी" चे तत्त्व एका बाजूला मुख्य आणि पूरक करारांच्या एकत्रित वाचनातून आणि दुसरीकडे पक्षांचा आणि परिचर परिस्थितीचा स्पष्ट हेतू गोळा करावा लागेल. सामान्य हेतू साध्य करण्याच्या

उद्देशाने स्वाक्षरीकर्ता आणि स्वाक्षरीकर्ता नसलेल्या पक्षांद्वारे व्यावसायिक प्रकल्पात सामान्य सहभाग हा या वस्तुस्थितीचे सूचक असू शकतो की सर्व पक्षांचा हेतू लवाद कराराद्वारे स्वाक्षरी न करणारा पक्ष बांधील आहे. अशा प्रकारे, संमिश्र व्यवहारांच्या बाबतीत कंपनीच्या गटाच्या सिद्धांताचा वापर सर्व पक्षांची उत्तरदायित्व सुनिश्चित करतो ज्यांनी व्यवहाराच्या वाटाघाटी आणि कामगिरीमध्ये भौतिकरित्या भाग घेतला आहे आणि असे करून लवादाच्या करारानुसार बांधील होण्याचा परस्पर हेतू दर्शविला आहे.

१२३. मूलभूत कराराच्या कामगिरीमध्ये स्वाक्षरीकर्त्याचा सहभाग हा न्यायालये आणि न्यायाधिकरणांनी विचारात घेतलेला सर्वात महत्त्वाचा घटक आहे. स्वाक्षरी न करणार्या या पक्षांचे वर्तन हे लवाद कराराद्वारे बांधील असण्याच्या गैर-स्वाक्षरीकर्त्याच्या हेतूचे सूचक आहे. लवाद कराराद्वारे बांधील असलेल्या पक्षांचा हेतू अशा कराराचा समावेश असलेल्या मूलभूत कराराच्या वाटाघाटी, कामगिरीमध्ये आणि समाप्तीमध्ये स्वाक्षरीकर्ता नसलेल्या पक्षांच्या सहभागाच्या सभोवतालच्या परिस्थितीवरून मोजला जाऊ शकतो.....

[जोर दिला गेला]

२३. सर्वोच्च न्यायालयाने जाहीर केलेला कायदा स्पष्ट आहे. सध्याच्या परिस्थितीत एकत्रित वाचन आवश्यक आहे. पीएमसी करार आणि कराराचा विषय समान आहे. पीएमसी ही तिलम संघाची सल्लागार आहे. शिर्के यांची नियुक्ती करण्याचा अधिकार तिलक संघाने पुणे महापालिकेला दिला होता. या कराराला तिलक संघाने मान्यता दिली होती. हा करार प्रिन्सिपल-टू-प्रिन्सिपल तत्त्वावर असल्याने शिर्के एनएचईसीचे एजंट नाहीत याचा अर्थ असा होऊ शकतो. पीएमसी करार पूर्णपणे एनएचईसीला टीलम संघाने एनएचईसीला नेमून दिलेली विशिष्ट कामे पार पाडण्यास सक्षम करण्यासाठी आहे. प्रकल्पाच्या कामातून निर्माण झालेली जोखीम आणि बक्षीस हे तिलमसिंग यांच्याकडे होते. एनएचईसीसाठी एकमेव बक्षीस म्हणजे शुल्क आणि वेळेवर पूर्ण करण्यासाठी प्रोत्साहन.

२४. म्हणूनच, माझ्या मते, टीलम संघाला या कराराचे कोणतेही महत्त्व नाही आणि त्याद्वारे विद्वान लवादाच्या न्यायाधिकरणाला टीलमसंघ यांच्याबद्दल कोणतेही अधिकार नाही, या कारणास्तव घेण्यात आलेला आक्षेप अतर्क्य आहे.

एनएचईसी वेतन बनविणे अशक्य आहे:

२५. शिवाय, हे पूर्णपणे अविश्वसनीय आहे की पीएमसीला मुख्य नियोक्त्याने देय असलेल्या प्राथमिक देय जबाबदाऱ्यांवर पैसे दिले आहेत. त्या मर्यादेपर्यंत, एनएचईसीला शिर्के यांना संयुक्तपणे आणि स्वतंत्रपणे जबाबदार धरणे खरोखरच

अशक्य आहे. म्हणूनच, लवादाच्या निवाड्याचा तो भाग तोडण्यात आणि काढून टाकण्यात विद्वान जिल्हा न्यायालयाने हस्तक्षेप केला ज्यामुळे एनएचईसी शिर्के यांना देय असलेल्या कर्तव्यांचे पालन करण्यास संयुक्तपणे जबाबदार आहे. केवळ जेथे एखादा शोध अशक्य आहे अशा प्रकारे की कोणतीही वाजवी व्यक्ती हस्तक्षेप केला जाऊ शकतो असे मत घेऊ शकत नाही. विद्वान जिल्हा न्यायालयाच्या मर्यादित हस्तक्षेपात दोष दिला जाऊ शकत नाही.

२६. जेव्हा या प्रकरणाचा युक्तिवाद केला गेला, तेव्हा न्यायदानाच्या अंशतः बाजूला ठेवण्याचा उल्लेख केलेला खटला कायदा गायत्री बालासामी येथे सर्वोच्च न्यायालयाच्या घटनापीठाच्या निर्णयापूर्वी देण्यात आला होता^३, ज्याने लवादाचे निर्णय अंशतः रद्द करण्याचा कायदा स्पष्टपणे घोषित केला होता. या निर्णयाचा अर्थ काढून त्यात अधिक लांबी जोडण्याचा अर्थ न घेता, हे म्हणणे योग्य ठरेल की आता हा क्षुल्लक कायदा आहे की जर लवादाच्या निवाड्याचा कोणताही भाग बाजूला ठेवण्यास पात्र असेल तर कलम ३४ न्यायालय असे करू शकते जर ते पूर्णपणे वेगळे करण्यायोग्य असेल आणि त्याची सामग्री लवादाच्या इतर घटकांशी अविभाज्यपणे गुंतलेली नसेल तर ती वैध आणि कायदेशीर असल्याचे आढळले. बहुमताच्या निकालाचा भाग II (पर. संजीव खन्ना, सरन्यायाधीश - परिच्छेद ३३ ते ३६) आणि स्वतंत्र निकालाच्या परस्पर सहमतीच्या मजकूरामध्ये (Per. K.V. विश्वनाथन J - परिच्छेद १४२ ते १५२), स्पष्टपणे कायदा मांडला आहे. मी या दृष्टीकोनातून लवादाच्या निवाड्याची तपासणी केली आहे आणि

३ गायत्री बालासामी विरुद्ध मेसर्स आयएसजी नोव्हासॉफ्ट टेक्नॉलॉजीज लिमिटेड - २०२५
 आयएनएससी ६०५

मी लक्षात घेतो की लवादाच्या निवाड्याला त्याच्या भौतिक पदार्थात टिकवून ठेवण्यासाठी आणि कलम ३४ अंतर्गत एनएचईसीच्या आव्हानामुळे उद्भवलेली असुरक्षितता दूर करण्यासाठी टीलम संघाद्वारे देय असलेल्या भागासाठी एनएचईसीला जबाबदार धरणारा भाग काढून टाकणे, लवादाच्या निर्णयाला कमी लेखत नाही. एनएचईसी आणि टीलम संघ संयुक्तपणे जबाबदार असण्याबद्दल असे काहीही नाही जे लवादाच्या उर्वरित निवाड्यात काहीही कमी करते. खरं तर, हे घटक उर्वरित लवादाच्या निर्णयाशी सुसंगत नसल्यामुळे, या आक्षेपार्ह भागाची समाप्ती लवादाचा पुरस्कार टिकवून ठेवण्याचे एक पुण्य साधन असल्याचे आढळले आहे.

२७. तिलम संघाने कायद्याच्या कलम १६ अन्वये अर्ज दाखल केला नव्हता आणि प्रत्यक्षात लवादात भाग घेतला होता, असे इतर पैलू आहेत. दुसरीकडे, सर्वोच्च न्यायालयाने खरोखरच कलम ३४ याचिकेत आणि त्याद्वारे या कलम ३७ अपीलमध्ये अधिकारक्षेत्रावर वाद उपस्थित करण्याचे स्वातंत्र्य दिले आहे. माझ्या मते, सादरीकरण आणि प्रति-सादरीकरणाच्या या धाग्याचा सामना करणे अनावश्यक आहे कारण, वर नमूद केलेल्या कारणांमुळे, मला असे वाटत नाही की या अपीलमध्ये योग्यता आहे आणि कोणत्याही परिस्थितीत, या सादरीकरणाला परवानगी देण्याचे स्वातंत्र्य गृहीत धरून, मी या सादरीकरणाची तपासणी केली आहे आणि त्यास हाताळले आहे.

निष्कर्षाचा सारांश:

२८. थोडक्यात सांगायचे तर:

१. या करारात टिळमसंघ हा खरा पक्ष आहे. म्हणूनच, लवादाचा निर्णय अधिकारक्षेत्राशिवाय नाही तिलक संघ;
- २) देय देण्याचे दायित्व, जे गुणवत्तेवर निश्चित केले जाते, एनएचईसीवर भेट दिली जाऊ शकत नाही, जे केवळ एक होते पीएमसी;
- ३) कराराच्या अटीनुसार तसेच प्रथा आणि वापरानुसार कराराचा अर्थ लावला पाहिजे. असा दावा केला जाऊ शकत नाही की प्रकल्प व्यवस्थापन सल्लागाराने उप-कंत्राटदारांना देय असलेल्या मुख्य नियोक्त्याने देय असलेले दायित्व घेण्याची प्रथा आहे. या मर्यादेपर्यंत, लवादाच्या निवाड्याने एनएचईसीच्या संयुक्त दायित्वाचा एक अविश्वसनीय निष्कर्ष परत केला होता.
- ४) एनएचईसीवर बांधलेले संयुक्त दायित्व काढून टाकण्यास परवानगी आहे आणि गायत्री बालसामीमध्ये घोषित केलेल्या कायद्याद्वारे ते चांगले कव्हर केले आहे. असे आंशिक बाजूला ठेवणे हे एक अस्वीकार्य बदल नाही आणि खरं तर, लवाद पुरस्कारासाठी असुरक्षितता;

५) म्हणूनच, कायद्याच्या कलम ३७ अंतर्गत अधिकारक्षेत्राचा वापर करण्यासाठी या न्यायालयाने हस्तक्षेप करण्याची हमी देणारी कोणतीही गोष्ट आक्षेपित निर्णयात नाही.

२९. परिणामी, शिर्षक अपील अयशस्वी होईल. अपील फेटाळण्यात आले आहे. अंतरिम अर्ज असल्यास, त्यानुसार निकाली काढले जातील. या न्यायालयाच्या निबंधनीमध्ये कोणतीही रक्कम असल्यास या न्यायालयाच्या वेबसाइटवर हा निर्णय अपलोड केल्यापासून चार आठवड्यांच्या समाप्तीच्या एका आठवड्याच्या आत जाहीर केली जाईल.

३०. या आदेशाच्या अनुषंगाने आवश्यक असलेल्या सर्व कारवाया या न्यायालयाच्या वेबसाइटवर उपलब्ध असलेल्या डाउनलोड केलेल्या प्रत प्राप्त झाल्यानंतर केल्या जातील.

[सोमशेखर सुंदरसन, जे.]

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X